

İLSAM Akademi Dergisi

Journal of ILSAM Academy

ISSN 2757-9212

Sosyalleşme Sürecinde Aile: Dinî Rol ve İşlevleri¹

*Family in The Socialization Process:
Religious Role and Functions*

Yılmaz ARI

Dr. Öğr. Üyesi,
Osmangazi Üniversitesi,
Din Sosyolojisi Ana Bilim Dalı,
yilmaz.ari@ogu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4529-7162.

Cilt/ Issue: 3/2, 199-216.
Geliş Tarihi: 13:09.2023
Kabul Tarihi: 14.10.2023

Atf: Ari, Yılmaz. "Sosyalleşme Sürecinde Aile: Dinî Rol ve İşlevleri" *İLSAM Akademi Dergisi*. 3/2 (Ekim 2023), 199-216.10.5281/zenodo.10054714.

Dipnot: Yılmaz Ari, "Sosyalleşme Sürecinde Aile: Dinî Rol ve İşlevleri" *İLSAM Akademi Dergisi*. 3/2 (Ekim 2023), Sayfa.

¹ Bu çalışma yazarın, 18-20 Temmuz 2023 tarihleri arasında 1st International Izmir Congress on Humanities and Social Sciences'ta sunulan "The Role and Functions of the Family in the Religious Socialization Process" başlıklı bildiri metninin gözden geçirilmiş ve Türkçeleştirilmiş hâlidir.

ÖZ

Bireyin, kendisini çevreleyen kültür normlarını öğrenip uyguladığı sosyalleşme sürecinde, farklı sosyal gruplara aidiyet duygusu gelişir ve bu grupların inanç ve değer sistemlerini içselleştirir. Bireyin sosyalleşmesi, toplumsal etkilerle şekillenen öğrenme, inanma, hissetme ve davranma biçimlerini yansıtır. Bireyin sosyalleşmesinde rol oynayan; duygu, davranış, tutum ve düşüncelerini etkileyen kişi, grup ve kurumlar gibi birçok ajan bulunmaktadır. Arkadaş, bakıcı, öğretmen, müzisyen, siyasetçi, aile gibi birey ve kurumlar, informal ajanlar olarak sosyal hayat ve yaşam tarzımızı şekillendirmektedir. Sosyo-dinî ve kültürel ortamların yanı sıra bireyin sosyal kurumlara uyum sağlamasının ferdi ve toplumsal hayat için neden ve ne ölçüde önemli olduğunu sorgulayan bu çalışmada dinî açıdan da toplum ve kurumların bireyden beklentileri dikkate alınmış, bu çerçevede bireye verilen dinî ve kültürel eğitimde ailenin nasıl ve ne gibi işlevlere sahip olduğu sorgulanmıştır. Bu hususlar, çalışmanın temel problemini oluşturmaktadır. Son olarak çalışma, aile bireylerinin birbirlerinin dinî sosyalizasyonuna nasıl katkı sağlayabilecekleri konusunda öneriler sunmaktadır. Toplumda önemini kaybetmeyen konu ile ilgili veriler yazarın Aile ve Dinî Rehberlik Bürosu'ndaki kurumsal çalışmalarında edindiği saha tecrübe ve birikiminin yanı sıra kaynak tarama metoduyla edinilmiş olup, müstakil bir başlık altında sunulmasıyla alana katkı sağlayacağı varsayılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Sosyalleşme, Aile, Din, Kimlik, Kültür

ABSTRACT

In the process of socialization, in which the individual learns and applies the norms of the culture that surrounds him/her, he/she develops a sense of belonging to different social groups and internalizes the belief and value systems of these groups. The socialization of the individual reflects the ways of learning, believing,

feeling and behaving shaped by social influences. There are many agents such as individuals, groups and institutions that play a role in an individual's socialization and influence their feelings, behaviors, attitudes and thoughts. Individuals and institutions such as friends, caregivers, teachers, musicians, politicians and families shape our social life and lifestyle as informal agents. In this study, which questions why and to what extent the adaptation of the individual to social institutions as well as socio-religious and cultural environments is important for individual and social life, the expectations of society and institutions from the individual are taken into consideration from a religious point of view, and in this framework, it is questioned how and what functions the family has in the religious and cultural education given to the individual. These issues constitute the main problem of the study. Finally, the study offers suggestions on how family members can contribute to each other's religious socialization. The data on the subject, which has not lost its importance in the society, has been obtained through the author's field experience and knowledge gained in his institutional work in the Family and Religious Guidance Bureau, as well as the literature review method, and it is assumed that it will contribute to the field by presenting it under a separate title.

Keywords: Sociology of Religion, Socialization, Family, Religion, Identity, Culture.

EXTENDED ABSTRACT

Religion is something that is learned through social interactions. People receive their religion from others and develop religious values along the way. Socialization can be defined in different ways, but it refers to a process of social life in which people adopt the cultural norms they see in their social environment. Socialization is a process by which people unconsciously and informally internalize the rules, beliefs and values of the society, family and other similar social groups with which they share common values. It is a fact that what we learn, believe, feel and do is linked to how we are socialized or how we are being socialized.

There are many individuals and institutions that informally influence our sociality and life practices and have important consequences. These individuals, groups and institutions are called socializing agents that influence and change a person's feelings, behaviors, attitudes and thoughts. Groups of friends, caregivers, teachers, music stars, politicians and families all play a role as socializing agents in society. Socializing factors have a very influential and important power over a person's identity and the quality of that identity.

It cannot be denied that the socialization process mentioned above has a significant impact on religious identity. In fact, we can say that the biggest fact that influences and determines one's religious identity is none other than other important individuals. Thus, the socio-religious and cultural environment in

which we are born, raised and brought up influences our lives as factors of social change and guides us without hesitation. In this sense, we can say that every human being is an average of the social time and place in which they live and the environment in which they grow up. The most important and first factor of social change is the family. How our personality is formed is largely related to how we are raised by our family. The family unit has a very important role and contribution in the formation and shaping of religious identity. We are more likely to learn about our religion and shape our religious socialization from people with whom we feel personally close and with whom we have strong ties than other people. While the essence of religion is to connect and communicate with God or a transcendent being, the basis and essence of this connection is the relationships and interactions with our social environment on earth, which are the influencing factors such as parents, siblings, and spouse within the family.

Religious socialization of a person is the result of a social construction process as in every field, and the most important first factor in this construction process is the family institution. Because young individuals in a constantly developing and changing family develop this construction process with the education and achievements they receive from the first role models in their own families. The family, which is the main factor in the process of adopting, assimilating and adapting to the structure of belief, worship and community (congregation), which Joachim Wach states as important requirements for social integration, contributes a lot to the individual. It is a known fact that the founding members of the family do not hesitate to fulfill the role assigned to them by society and religious references at every stage. This process is vital for the social, cultural and religious socialization of their children.

An individual's religious adaptation to social life is the product of a social construction process. In this process, the family is the most important social environment where the individual receives his/her first religious education and achievements. As Joachim Wach states, young individuals who grow up in the family learn the structure of belief, worship and community (society) from their families and adapt to these structures. Family members fulfill the role assigned to them by society and religious references. This role is crucial for the social, cultural and religious socialization of their progeny.

Social institutions are organized and repetitive forms of behavior that ensure order and stability in society. Institutions such as family, economy, religion and education are the result of social relations and are the basic elements that make up society. The functionalist approach aims to understand society by examining the structure and functions of these institutions and relations. According to this

approach, the family institution is a basic social unit that establishes important links between religion and social life and ensures the continuation of social life. It is also a natural religious group in anthropological and sociological terms. The family is seen as the center of religious life and practices. Religious and family institutions work interdependently to protect and sustain religious values and the family. The family is a basic social unit based on biological, psychological, moral, legal, economic, religious and cultural ties. In the family, the mother and father are perceived as role models. They raise other members of the family in a healthy way. They also play an important role in transmitting religious, national and moral values from generation to generation.

In terms of the role and functions of the family in the socialization of the child, the disfunction pointed out by R. K. Merton should also be taken into consideration. Some families set negative examples or create bad environments for their children. This can lead to children developing behaviors or practices that are undesirable by society.

This study addresses the issue of religious socialization through the family from multiple perspectives. It examined the role and functions of the family as a transmitter of culture in religious socialization and questioned its social impact and dimensions. Finally, it offers suggestions on how family members can contribute to each other's religious socialization. The main ideas of this article can be summarized as follows:

- There are various socialization agents that have an impact on the behavior of individuals.
- The family institution is a socialization agent that contributes to the religious socialization of the individual.
- The family is an institution that transmits religious culture.
- Mother and father figures are role models in terms of religious socialization.

GİRİŞ

Din, sosyalleşme sürecinde öğrenilen bir olgudur. Bireyler, kendi dinlerini süreç içerisinde başka kişilerden öğrenir ve dinî değerleri kazanırlar. Sosyalleşme olayı muhtelif şekillerde tanımlanmakla beraber bireyin yaşam sürdürdüğü sosyal çevresinde şahit olduğu kültürel normların tezahürlerinin özümsemiği bir sosyal yaşam sürecini ifade eder.¹ Sosyalleşme; ortak değerleri paylaştığımız toplumun, içinde yaşadığımız ailenin ve benzer diğer sosyal grupların sahip olduğu ve bizimle paylaştığı kural, inanç ve değerlerin bilinç dışı ve gayr-ı resmi bir yolla birey tarafından içselleştirildiği bir süreçtir. Öğrendiğimiz, inandığımız, hissettiğimiz, yaptığımız şeylerin kalitesi ve niteliği aslında bizim nasıl sosyalleştikimiz veya ne biçimde sosyalleşiyor olduğumuz ile ilintilidir.²

İnformel bir biçimde sosyalitemize ve yaşam pratiklerimize tesir eden ve oldukça mühim etkileri hâiz bulunan kimi birey ve kurumlar bulunmaktadır. Bu gibi, bireyin duygu, davranış, tutum ve düşüncelerini etkileyip, değişmesine aracı olan kişi, grup ve kurumlara sosyalleşme ajanları denilmektedir.³ Arkadaş çevresi, çocuk bakıcıları, öğretmenler, müzik starları, siyasetçiler ve aileler vb. bunların hepsi birer sosyalleşme ajanı⁴ olarak toplumda işlev görürler.⁵ Sosyalleşme ajanları bireyin sahip olduğu kimliğinin üzerinde ve bu kimliğin niteliği konusunda oldukça etkili ve önemli bir güce sahiptir.

Dinî kimliğin anılan sosyalleşme sürecinden büyük oranda etkilendiği muhakkaktır. Aslında bireyin dinî kimliğine etki eden ve onu belirlemede büyük rolü bulunan gerçek, diğer önemli bireylerden başkası değildir denilebilir. Böylelikle doğup büyüdüğümüz ve yetiştiğimiz sosyo-dinî ve kültürel çevremiz, sosyal değişme ajanları olarak hayatımıza etki eder ve durmadan, çekinmeden bize yön verirler. Bu anlamda her insan, yaşadığı sosyal zaman ve mekânın ayrıca içinde yetiştiği çevrenin bir ortalamasıdır denilebilir. Sosyal değişme etki ajanlarından en önemlisi ve ilki ailedir. Nasıl bir kişiliğe sahip olduğumuz büyük ölçüde ailemiz

1 Frederick Elkin, *Çocuk ve Toplum Çocuğun Toplumsallaşması*, çev. Nazife Güngör (Ankara: Gündoğan Yayınları,1995), 15.

2 Phil Zuckerman, *Din Sosyolojisine Giriş*, çev. İhsan Çapçioğlu – Halil Aydınalp (Ankara: Birleşik Yayınevi, 2009), 92.

3 Bahadır Çakmak, *Yeni İletişim Ortamlarının Sosyalleşme Üzerindeki Etkileri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 12.

4 Ejder, Okumuş, “Din ve Sosyalleşme, Turkish Studies International Periodical For the Languages”, *Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/11 (Fall 2014), 437.

5 Zuckerman, *Din Sosyolojisine Giriş*, 92.

tarafından nasıl yetiştiğimizle ilgilidir.⁶ Dinî kimliğin belirgin hâle gelmesi ve şekillenmesinde aile biriminin oldukça önemli bir etkisi ve katkısı bulunmaktadır. Diğer insanlara nazaran kişisel olarak kuvvetli bağlarla yakınlık hissettiğimiz insanlardan dinimizi öğrenme ve dinî sosyalleşmemizi şekillendirme eğilimimiz oldukça fazladır. Dinin özü bir tanrıya veya aşkın bir varlığa bağlı olmak ve kendisiyle irtibat kurmak olup, bunlarla bağ kurmanın esası ve özünde de aile içindeki etki ajanı olarak anne-baba, abla-kardeş, karı-koca gibi yeryüzündeki sosyal çevremizle olan münasebet ve etkileşimlerdir.

Bireyin her alanda olduğu gibi dinî yönden sosyalleşmesi de bir sosyal inşa sürecinin sonucudur ki bu inşa sürecinde en önemli ilk etken aile kurumudur. Çünkü sürekli gelişen ve değişen ailenin içindeki genç bireyler, bu inşa sürecini kendi aileleri içindeki ilk rol modellerinden aldıkları eğitim ve edindikleri kazanımlarla tekâmül ederler. Joachim Wach'ın toplumsal bütünleşme adına belirttiği önemli gereklerden olan inanç, ibadet ve cemaat (toplum) yapısının benimsenmesi, özümsemişi ve adapte olma sürecinde temel etken olarak ailenin bireye kattığı çok şey vardır.⁷ Ailenin kurucu bireyleri her aşamada toplumun ve dinî referansların kendilerine biçtiği rolü icrâ etmekten kaçınmadıkları bilinen bir gerçektir. Çünkü bu süreç kendi öz soylarının sosyal, kültürel ve dinî olarak toplumsallaşması için kritik düzeyde önem arz eder.⁸

Toplumda belirli bir düzen ve istikrar sağlayan, kolayca değişmeyen, örgütlü ve tekrar eden davranış biçimleri toplumsal kurum olarak adlandırılır.⁹ Aile, ekonomi, din, eğitim gibi kurumlar toplumsal ilişkilerin sonucudur ve bu kurumlar arasındaki ilişkiler toplumun temelini oluşturur. İşlevselci yaklaşım, toplumu anlamak için bu kurumların ve ilişkilerin yapısını ve işlevlerini incelemeyi önerir.¹⁰ Bu bağlamda; din ve sosyal yaşam konusunda birey ve toplum arasında önemli bağları kuran ve toplumsal yaşamın devamını sağlayan temel sosyal(ite) birimler(in)den olan aile kurumu, antropolojik ve sosyolojik açıdan tabii bir dinî grup niteliğindedir. Böylelikle aile, dinî hayat ve pratiklerin bir merkezi olarak da telakki edilir. Din ve aile kurumları, dinî değerlerin ve ailenin muhafaza

6 Hanife Pehlivan, “Anne Eğitim Programının Etkililiğinin Değerlendirilmesi”, *Aile ve Toplum* 4/15 (Temmuz-Ağustos-Eylül 2008), 56.

7 Abdurrahman Güneş, “Sosyolojik Olarak Din ve Toplum İlişkileri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24/1 (2016), 157.

8 M. Ali Kirman, “Küresel Bir Olgu Olarak Din Değiştirme ve Aile Kurumuna Etkisi”, *Dini Araştırmalar* 6/17 (Haziran 2003), 271.

9 Detaylı bilgi için bkz: Robert King Merton, *Social Theory and Social Structure* (New York: The Free Press, 1948/1968).

10 Temmuz Gönç Şavran, “İşlevselcilik-I: Talcott Parsons”, *Modern Sosyoloji Tarihi*, ed. Serap Süğür (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2019), 6.

edilmesi ve devamının sağlanması için birbirlerine bağımlı iki sosyal kurum olarak varlığını devam ettirirler. Biyolojik, psikolojik, ahlaki, hukuki, ekonomik, dinî ve kültürel bağlara dayalı temel bir sosyal ünite olan aile¹¹; sosyal hayatta dinî geleceğimizin belirleyeni olarak âdeta bir dinî yaşam merkezidir. Bu merkezde anne ve baba, rol model olarak görülür. Bu iki önemli model, aile içerisindeki diğer fertleri, aile ve toplumsal değerler açısından sağlıklı bireyler olarak yetiştirmeye çaba sarf ederler. Bunun yanı sıra dinî, millî ve ahlâki değerlerin nesilden nesile aktarılması için de önemli işlev görürler.¹²

Ailenin, çocuğun sosyalleşmesindeki rol ve işlevleri hususunda R. K. Merton'un kavramsallaştırdığı disfonksiyonunu (fonksiyon bozukluğu) da göz önünde bulundurmak gerekir.¹³ Çünkü kimi zaman aileler çocuklarına olumsuz örnekler sergiler ve/veya negatif ortamlar oluşturarak onların toplum tarafından beklenmeyen ve istenmeyen tavırlar geliştirerek/pratikler sergileyerek olumsuz manada sosyalleşmelerine de neden olabilmektedir.

Bu çalışmada dinî sosyalleşme konusu, toplumsal yaşamın temeli olan aile üzerinden çok yönlü olarak ele alınmıştır. Bu çalışma, dinî sosyalleşmede rol ve işlevlerini dikkate alarak bir kültür aktarımcısı işlevine sahip olan aile¹⁴ kurumunun bireyin dinî sosyalleşmesine nasıl katkıda bulunduğunu ve bunun toplumsal etki ve boyutlarını sorgulamıştır. Sonuç olarak, aile fertlerinin birbirlerinin dinî sosyalleşmesine nasıl yardımcı olabilecekleri konusunda öneriler sunmaktadır. Bu makalenin ana fikirleri şöyle özetlenebilir:

Bireylerin sosyal hayatında davranışlarını etkileyen/değiştiren çeşitli sosyalleşme ajanları vardır.

Aile kurumu, bir sosyalleşme ajanı olarak bireyin dinî sosyalizasyonuna çok yönlü katkı sağlar.

Aile, bir dinî kültür aktarıcısıdır.

Anne ve baba figürleri dinî sosyalizasyon konusunda etkili rol modellerdir.

11 Ünver Günay, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 262.

12 Hasan Coşkun, "Modernleşme Sürecinde Aile'de Kimlik", ed. Emine Öğük, *Kadın ve Aile Üzerine Araştırmalar; Dinî, Tarihî, Sosyolojik ve Psikolojik Analizler* (Ankara: İlahiyat Yay., 2018), 257.

13 Detaylı bilgi için bkz: Robert King Merton, *On Social Structure and Science*, ed. Piotr Sztompka (Chicago: The University of Chicago Press, 1996), 45.

14 Özcan Güngör, "1.5 ve 2. Nesil Türk Gençlerinin Ailede Dinî Sosyalleşmeleri: New Jersey, USA Örneği", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53 (2012), 87.

1. DİNÎ SOSYALLEŞME SÜRECİ

Bireyler yaşamları boyunca farklı şekillerde birçok vesile ile muhtelif sosyalleşme ajanlarıyla karşılıklı etkileşim içine girerler. Bu etkileşim sürecinde temas ettikleri kişi, toplum ve organizasyonlar sonucunda elde ettikleri deneyimler, bireyin sahip olduğu dinî inanç ve anlayışının tekâmül etmesine sebep olmakta, aynı zamanda kendisini yönlendirmektedir. Bu süreçte bireylerin edindiği tüm kazanımlar, kişinin dinî sosyalleşmesine katkıda bulunduğu gibi dinî, sosyal faaliyetler ve ilgili organizasyonlara olan bireysel bağlılığının da temelini oluştururlar.¹⁵

“Berger ve Luckmann, sosyalleşmenin iki türünü ayırt eder: Birincil (aslı) sosyalleşme ve ikincil (tâli) sosyalleşme. Birincil sosyalleşme, çocukluğun ilk evresinde gerçekleşen süreçtir. İkincil sosyalleşme ise, sosyalleşmiş bireyin, toplumun diğer alanlarına girmesini sağlayan süreçtir. Birincil sosyalleşme, ikincil sosyalleşme için bir temel oluşturur. İkisi arasında bir bağlantı vardır. Birey, doğumundan itibaren bir sosyallik içinde yer alır. Bu sosyallik, ona bir gerçeklik dayatır: “Öteki vardır”. Bu öteki, toplumsal dünyayı yorumlarken, var olan gerçekliği değiştirebilir veya yeni anlamlar katabilir. Birey bu yüzden, gerçekliği değiştirerek kavrar ve benimser. Bireyin ötekiyle kurduğu duygusal bağ, öğrenme ve anlamlandırma sürecini mümkün kılar. Berger ve Luckmann’a göre, bu duygusal bağın eksikliği durumunda bireyin öğrenmesi zorlaşacaktır. Çocuk, farklı duygusal şekillerde, anlamlı ötekilerle kendini tanımlar. Hangi şekilde olursa olsun; ancak bu tanımlama gerçekleştiğinde benimseme gerçekleşir. Çocuk, anlamlı ötekilerin davranış ve tutumlarını kabul eder, yani bunları benimser ve kendine mal eder.”¹⁶

Dinî sosyalleşme süreci, toplumsal faktörler vasıtası ile kişilerin dinî inanç, algı ve anlayışlarına tesir eden bir etkileşim aşamasıdır.¹⁷ Sosyalleşme süreci, doğumla başlayıp, yetişkinlikle devam eden, birincil ilişkilerin daha yoğun olduğu ve sürecin devamında bireyin yaşamı boyunca yoğunlukla devam eden ikincil ilişkiler ağına dâhil olduğu süreçtir. Aile fertleri, akranlar, öğretmenler, dinî önderler vb. kişiler, bir ferdin sosyalleşmesinde önemli rol oynayan aktörlerdir.

15 Darren E. Sherkat, “Dini Sosyalleşme: Etki Kaynakları ve Araçların Etkileri”, çev. Özcan Güngör, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/3 (Winter 2013), 280.

16 İbrahim Yücedağ, “Türkiye’de Din Eğitimi ve Din Öğretimi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17/2 (2013), 22; Peter L. Berger- Thomas Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, çev. Vefa Saygın Öğütle (İstanbul: Paradigma, 2008), 193.

17 Fazlı Arabacı, “Türkiye’de Dini Sosyalleşmenin Temel Etkenleri”, *Dini Araştırmalar* 6/16 (Mayıs-Ağustos 2003), 40.

Sosyalleşme sürecinde tesiri bulunan başat etkenler; aile, eğitim, sosyal çevre ve kitle iletişim araçları olarak karşımıza çıkar.

Dinî açıdan yaşanan sosyalleşme süreci, ferdin dinî norm, değer, ibadet ve pratikleri algılayıp öğrenmesinin yanı sıra genel anlamda da sosyalleşme sürecine etkin olarak dâhil olmasını sağlar. Birey, yaşamı boyunca dinî itikat, tavır ve davranış formlarını, tutum, eylem ve pratiklerini çoğunlukla aile ortamı ve akranlarından, okul, dinî kurum veya organizasyonlardan öğrenerek/etkilenecek dinî davranışlar sergilemekte çoğunlukla da bu sürecin sonucu olarak bunları benimsemektedir. Kaldı ki dinin de yapısı, mizacı ve niteliği gereği bireyin aktif dinî sosyalleşme sürecinde, (doğasından kaynaklı) tüm gizemli, sırlı, motive edici manevi referansları yoluyla oldukça etkileyici boyutlar içerdiği söylenebilir.

Dinî sosyalleşme süreci, bireyin sahip olduğu ailesi tarafından dinî metin, lider, hoca vb. unsurlar tarafından öğretilen/vazedilen inanç ve değerlerin öğrenildiği süreci de ifade eder. Bu süreçte aile üyeleri tarafından veya çocuklarını yönlendirdikleri kimi dinî lider, hoca vb. din öğreticileri tarafından genç bireylere nasihat ve öğütlerde bulunulur ve kendileri bu bireyler tarafından yönlendirilir. Bu süreç zarfında çocuklar, yaşça daha büyük olan aile bireylerinin ve dinî bilgileri talim ettikleri hoca benzeri din eğitmenleri veya dinî liderlerin söz, tavır ve davranışlarını taklit etmekte ve bu davranışlar zamanla bireylerin kişiliklerine yansımaktadır. Aslında bu durum Fransız sosyolog G. Tarde'in bahsettiği; "birbirini etkileyen zihinsel eylemler ağına ve hallerine sahip olan toplumu inşa eden ve devamını sağlayan" taklid¹⁸ gerçeğini ve önemini açığa çıkarmaktadır. Bu durum, gözlem sonucu bilinçli bir dinî olgunlaşma hâlinin sonucunda olabildiği/olabileceği söylenebilse de elde edilen/edilecek olan bu bilinç halinin de bir ilk tavsiye edeni/tetikleyeni/bireyi etkileyeninin varlığı da göz ardı edilmemelidir. Ayrıca bireyler dikkat etmezlerse veya farkına var(a) mazlarsa, yalnızca gözlem yoluyla öğrenemezler.¹⁹

Birey, toplumsal bir ortamda dünyaya gelir ve büyür. Doğduğu toplum kendisini, o toplumun sosyalleşme sürecine dâhil etmeye zorlar. Zaten birey de toplumsal olmaya doğuştan eğilimlidir ve içinde yaşadığı toplumun bir parçası olur.²⁰ Dinî sosyalleşme süreci, çocukluk evresinden başlayarak birey yaşamının her merhalesinde aktif şekilde devam eden bir sürekliliği barındırır. Çocuk bireyler,

18 Murat S. Çebi, "Yeniliklerin Yayılmasında Sosyal Taklidin ve Kanaat Önderlerinin İşlevsel Önemi: Gabriel Tarde'in Sosyal Taklit Teorisi Açısından Bir İnceleme", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* 34 (Bahar 2012), 1.

19 Detaylı Bilgi için: Albert Bandura, *Social Learning Theory* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall 1977).

20 İbrahim Yücedağ, "Türkiye'de Din Eğitimi ve Din Öğretimi", 22.

yetişkin aile fertleri tarafından kendilerine öğretilen dinî değer ve inançlar ile yoğrularak büyümekte ve zaman içerisinde anılan inanç ve değerlerin bireyin yaşamına aksettği görülür. Böylelikle dinî kimliğin şekillenmesiyle birlikte bu sürecin, bireyin toplumsal bağlarının da gittikçe güçlenmesine yardımcı olduğu söylenebilir.²¹ Çünkü dinî sosyalleşme serüveninde birey, içinde yaşadığı aile ve toplumun benimsediği inanç, ibadet ve kimi önem atfedilen değerlere katılmasının yanı sıra çevresinde bulunan farklı kültür ve dinlere de saygı duymayı öğrenir.

2. DİNÎ SOSYALLEŞME SÜRECİNDE BİR ETKİ AJANI OLARAK AİLENİN ROL VE İŞLEVLERİ

Dinî toplumsallaşma süreci, aile, arkadaş, komşu, akraba, cami, okul, Kur'an kursu, köy-kent, kitle iletişim araçları, meslek çevreleri vb. sosyalleşme ajanları ile mümkün olabilmektedir.²²

Aile, her kültürde ferdin toplumsal yaşama hazırlanması için çeşitli rol ve işlevlere sahip olduğu gibi hemen hemen her plformda önemini koruyan değer yüklü bir sosyal kurum olarak dinî sosyalleşme sürecinde de belirleyici rolüyle ön plana çıkmaktadır. Özellikle aile, bir bilgi ve pratik kaynağı olarak sahip olduğu dinî itikat ve değerlerinin çocukları tarafından öğrenilip, benimsenmesinde etkili olmasının yanı sıra dinî sosyalleşmeleri için de önemli kurumlardan biri olarak toplumsal arenada işlev görmektedir. Çünkü dinin köşe taşları sayılan inanç, ibadet ve manevi tecrübe²³ etrafında şekillenen dinî sosyalleşme sürecinde aile, çocukların dinî inançlarını ve değerlerini öğrenmeleri aşamasında ilk ve en önemli kaynaktır. Bu nedenle de dinî sosyalleşme sürecinin ana unsurlarından biri olarak görülür. Ailenin dinî sosyalleşme sürecindeki rol ve işlevlerini şöyle sıralamak mümkündür:

2.1. İnancın Öğretilmesi

Aile, toplum için birçok önemli işlevi yerine getirir. Çocukların sosyalleşmesi aşamasında onlara duygusal ve pratik anlamda destek sağlar. Bu bağlamda

21 Metinde, sürecin homojen ve sürekli dini yaşam lehinde ilerliyormuş gibi algılanması problemleri gibi görünebilir. Bu konuda şunlar söylenebilir: "Toplumun yeni üyeleri, toplumsal değerlere uygun bir ortamda yetişmezse, sosyologların "sosyalleşme bozukluğu" dediği bir sorunla karşılaşılır. Bu sorun, bireyin ileride din konusunda ilgisiz, kuşkucu, taklitçi ya da fanatik olma olasılığını artırır. Bu da, dinin gerçek anlamını ve yaşantısını kavramak ve uygulamak için olumsuz bir durum yaratır." Detaylı bilgi için bkz: Selim Eren, "İnanç ve Sosyo-Kültürel Çevre Etkileşimi", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (2007), 129-152.

22 Pelin Önder Erol - Belgin Arslan Cansever, "Çocuğun Dinsel Toplumsallaşma Sürecinin Aile Kurumu Bağlamında İncelenmesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/42 (2016), 1135.

23 Ioan Myrddin Lewis, *Ecstatic Religion: An Anthropological Study of Spirit Possession and Shamanism* (Baltimore Md.: Penguin Books, 1971), 11.

kendisinin sahip olduğu inanç ve ibadetin temel bilgilerini, duygusal boyutlarını, “iyilik”, “erdem”, “kurtuluş” gibi ilgili hassasiyetlerini de aktarma işlevini görür. Bu açıdan da aile, bireylere inanç konusunda rehberlik eden ilk sosyal kurumdur. Bireyin doğduğu andan itibaren, kulağa ezan-kamet okuma, onu vaftiz veya sünnet etme vb. pratiklerinin yanı sıra Tanrı, melek, peygamber, diriliş, ahiret vb. inanç konularında öğretici rol üstlenir. Böylelikle, bireyin dini kimliğini oluştur(ul)masına ve dini değerlere saygı duy(ul)masına yardımcı olur, bireyin dini sorularına cevap verir, dini bilgisini artırır ve dini yaşantısını destekler. Bu fonksiyonu icra etmekle ailenin, bireyin inanç konusunda sağlıklı ve olumlu bir gelişim göstermesine rehberlik ettiği söylenebilir.

2.2. Dinî Öğretmek

Aile, çocuklara dinî eğitim veren temel birimlerden olup çocukların dinî öğrenimine başladığı ilk yerdir. Aile, çocuklara dinî ilimleri, yerine getirmekle mükellef oldukları ibadetlerin bilgisini, okudukları ve önemsedikleri dualarını, dinî bağlılığın temellerini²⁴ ve icra ettikleri diğer dinî ritüellerin bilgisini öğretir. Aile içinde verilen dinî eğitim, çocukların toplumsal dinî kurallara uyum göstermesine ve dinî yaşantı sürdürmesine katkı sağlar. Aile içinde oluşan dinî bağlar, bireylerin duygusal paylaşımını ve ruhsal doyumunu yükseltir.²⁵ Ayrıca dinin sunduğu manevi değerlerle beslenen bir aile ferdinin zorluklara karşı moral açısından daha dayanıklı olduğu, sorunları çözmeye daha cesur davranışlar sergilediği bilinmektedir.²⁶ Böylelikle aile fertleriyle paylaşılan dinin haiz olduğu usul ve esaslarının öğretilmesi işlevi yerine getirilmiş olur.

2.2. İbadet ve Pratikler

Ailenin, çocuklarına yerine getirmeleri gereken ve daha önce bilgisini verdikleri ibadetlerin nasıl yapılacağını öğretme işlevi bulunmaktadır. Örneğin Müslüman bir ailedeki yetişkin bireyler, öğrenme aşamasında olan ve mükellef sayılan diğer aile üyelerine; namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, dua etmek, hacca gitmek vb. gibi ibadetlerin yanı sıra, diğer dinî pratik ve ritüellerin de bilgisini içeren malumatları verirler.

24 Melike İlerisoy - Ali Ulvi Mehmedoğlu, “Din Psikolojisi ve Aile Çalışmaları”, *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 4 (2021), 76.

25 Detaylı bilgi için bkz: Yasin Yiğit, *Maneviyat Eğitimi Manen Güçlenmenin Yollarını Aralayan Dinî, Manevi, Tasavvufi, Psikolojik ve Pedagojik Bir Değerlendirme* (Ankara: Nobel, 2022).

26 Yılmaz Arı, “The Basic Functions of the Family as an Important Building Block of Society”, *10th International Congress on Humanities and Social Sciences in a Changing World Proceedings Book* (Bzt Akademi Yayınevi, 2023), 160.

2.4. Örnek Olmak

Aile, çocuklar için önemli bir rol modelidir. Aile, sahip olduğu dinî değerleri vurgulayarak üyelerine iyi bir örneklik teşkil edebilir. Bu değerlerin yanı sıra ifa ettikleri ibadet, ritüel ve uydukları aile kuralları hususunda rol model olarak hep göz önündedirler. Çocuklar, ailelerinin dinî davranışlarından etkilenirler ve bu davranışları kendi yaşamlarına yansıtırlar. Aile üyeleri, çocukların inançlarını ve değerlerini benimsemelerinin yanı sıra ibadet ve ritüellerini gerçekleştirme hususunda yardımcı olmak için örnek oluşturabilirler.

2.5. Ahlaki Değerlerin Öğretilmesi

Aile, çocuklara dinî ve ahlaki değerleri öğretir. Bu değerler arasında dürüstlük, merhamet, sadakat, hoşgörü, adalet ve saygı gibi toplumsal hayatta aranan değerler oldukça önemlidir. “Ağaç yaş iken eğilir” düsturundan hareketle; aile kurumunun yaşlı bireyleri tarafından genç üyelere bu gibi önemli ahlaki prensip ve kurallar zamanında öğretilerek bu bireyler, uzun soluklu ve sağlıklı bir sosyal yaşam tecrübesine hazırlanır.

2.6. Milli Değerleri Öğretmek

Aile, çocuklarına değerlerini öğretmek için önemli bir kaynaktır.²⁷ Milli değerler, çocukların karakter gelişiminde ve toplumda iyi bir vatandaş olmalarında önemli bir rol oynar. Aile, fertlerin birbirine yönelik muhabbet, hürmet, tensip, pekiştirme, birbirine destek olma vb. gibi durumların yanı sıra bu değerlerin beslediği vatan sevgisi, inanç bağı muhabbeti, bayrak bilinci vb. değerleri de öğretme fonksiyonuna sahiptir.

2.7. İnançları Güçlendirmek

Aile, çocukların inançlarını ortaya çıkarmak, geliştirmek ve güçlendirmek için önemli bir kurumdur.²⁸ Aile çocuklarıyla üyesi oldukları toplumun inançlarını paylaşır ve onlara inanç bağı güçlendirecek fırsat ortamları üretir ve muhtelif deneyimler sağlar. Böylelikle dinî sosyalleşmelerine önemli katkıda bulunur.

2.8. Toplumsal Bağları Güçlendirmek

Aile, çocuklarını sosyal aktivitelere katılmaya teşvik etmek ve onlara destek olmak, çocuklarını kendi paylaştıklarının yanı sıra; farklı görüş, inanç ve kültürler

27 Bkz. Cengiz Çuhadar, “Aile ve Ahlak Eğitime Etkisi”, ed. Fatih Özkan, *Türkiye’de Aile Değerlerinin Bugünü ve Geleceği* (Ankara: Nobel Yayınları, 2022), 279-301.

28 Kerim Yavuz, *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987), 46.

hakkında da aydınlatmak ve onlara saygı duymalarını sağlamak, çocuklarını iletişim becerilerini geliştirmeye yönlendirmek²⁹ ve onlara dinlemeyi ve ifade etmeyi öğretmek, arkadaşlık kurma ve sürdürme hususlarında kendilerine rehberlik etmek gibi rol ve işlevlere sahiptir. Aile, çocuklarının dinî sosyalitelere katılımını da teşvik ederek sosyo-dinî bağlarını güçlendirir. Böylelikle de çocukların toplumda yerlerini ve sorumluluklarını anlamalarına yardımcı olur.

2.9. Toplumsal Sorumluluk

Aile kurumu, çocukları toplumsal sorumluluk bilinciyle yetiştirir.³⁰ Bunu yaparken hiçbir çıkar gözetmeden toplum yararına olduğu bilinciyle yapar. Bu, insanların diğer insanlarla paylaştığı bir sosyal değerdir. Toplumsal problemlere çözüm aramanın, çevre sorunlarına duyarlı olmanın, yardıma ihtiyacı olanlara yardım etmenin ve sosyal adaletin önemini öğretmek suretiyle aile, sosyal sorumluluk konusunda önemli bir işlevi yerine getirmektedir.³¹ Aile kurumunun, bu sosyal fonksiyonunu icra ederken de dinî referanslardan önemli ölçüde yararlandığı söylenebilir.

2.10. Destek ve İlgi

Aile, çocuklarının her yönden gelişmesine önem verir. Bireysel ve toplumsal anlamda gelişen bir bireyin kendisine, ailesine ve mensup olduğu topluma faydası dokunacağı muhakkaktır. Bu meyanda Anadolu’da kullanılan “vatana ve millete faydalı³² bir evlat olmak” ifadesi oldukça anlamlı bir motivasyon aracı olarak işlev görmektedir. Bu nedenle aile, bu gibi konularda üyelerine gereken ilgi ve desteği sunma konusunda isteklidir. Dinî sosyalleşme konusunda da aile kendi bireylerine karşı kayıtsız kalmayıp üyelerinin dinî kimliklerini güçlendirmek için de gereken ilgiyi gösterir ve kendilerine desteği verir. Böylelikle aile, çocuklarına inançları konusunda güven verir ve onların sosyo-dinî gelişimini destekler.³³ Bu nedenlerle aile, dinî sosyalleşme sürecinde önemli bir rol oynar ve bu sürece aktif bir şekilde katkıda bulunur.

29 Hakan Türkçapar, “Ailenin Ruh Sağlığı”, *Disiplinlerarası Yaklaşımla Aile, Aile Kongresi Bildiriler El Kitabı* (Ankara: Semih Ofset, 2020), 47.

30 Abdullah Özbek, “Ailede Dinî Sorumluluk Eğitimi”, *Aile ve Eğitim* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), 322.

31 Görkem Hasgöl, (İstanbul Boğazici Enstitü) “Sosyal Sorumluluk Nedir?” (Erişim 07 Nisan 2023). <https://istanbulbogazicienstitu.com/sosyal-sorumluluk-nedir>

32 Ömer Özdemir, “Ebeveynlere Göre Ailede Çocuğun Din Eğitimi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2019), 314.

33 İlerisoy - Mehmedoğlu, *Din Psikolojisi ve Aile Çalışmaları*, 82.

Çocuklar, dinî sosyalleşme sürecinde ailelerinin dinî davranışlarından etkilenirler³⁴ ve dinî inançlarını, değerlerini ailelerinden öğrenme yoluyla edinirler. Bu çerçevede aile, çocukların toplumsal bağlarını da güçlendirir ve daha geniş toplumsal yaşama hazırlanmaları için onlara yardımcı olur.

Sosyalleşme ağında bilgi, toplumsal etkileşim ve ilişkiler aracılığıyla var olan bir gerçekliğin nasıl oluştuğunu belirler. Bilgiyi doğru ve istenen bir biçimde kazanmak ve gelecek kuşaklara aktarmak için, gündelik hayatın gerçekliğini dışsallaştırma ve/veya içselleştirme yoluyla gösteririz. Gündelik hayatımızla ilgili bilgimiz, ilişkilerimizle şekillenir. Bu ilişkilerden bazıları, bizi doğrudan ilgilendiren pratik çıkarlarımızla belirlenirken, bazıları da toplum içindeki konumumuzla belirlenir.³⁵ Bilgimiz hem kendimiz hem de diğerleriyle kurduğumuz ilişkiler tarafından üretilir. Diğerleriyle olan ilişkilerimizin yapısı hakkındaki bilgimiz, var olan bilgi birikimimizi de oluşturur. Böylece kendimize sunulan bilgiye karşın, gelecek kuşaklar için de yeni bir bilgi birikimi yaratırız. Bu süreçte sosyalleşerek nesnel gerçekliği öğrenir ve öznel gerçekliği içselleştiririz.³⁶

Aile, toplumsal etkileşimler sonucu ürettiği veya edindiği bilgileri; yaşadığı toplumun değerlerini, yaşama biçimini ve kültürünü yeni nesillere aktararak onların topluma uyum sağlamasına yardımcı olmak suretiyle dinî sosyalleşme sürecine aktif bir şekilde katılımlarına da uygun bir zemin hazırlar.³⁷ Aynı zamanda bir kültür aktarımcısı olma işleviyle de dinî ve millî kültürlerini ve bundan beslenen toplumsal bilinci de üyelerine aktarır.³⁸ Böylelikle aile bireylerinin dinî kimlikleri oluşmuş, toplumsal aidiyet bilinci gelişmiş, dinî ve millî değerler eşliğinde istenen kıvama gelen benliğiyle de sosyo-dinî münasebetlerde bulunma fırsatını elde etmiş olur.

SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, aile kurumunun bireyin dinî sosyalleşme sürecine etkisi ve katkısı, sosyal hayatına ve toplumsal ilişkilerine etkisi üzerindeki rolünü ve işlevlerini ortaya koymak ve bu etkinin toplumsal boyutlarını tartışmaktır. Bu amaçla öncelikle dinî sosyalleşmenin konusu ve önemi açıklanmıştır. Daha sonra aile kurumu ve işlevleri analiz edilmiştir. Dinî sosyalleşme sürecinde bir etki ajanı olarak ailenin rolü ve işlevleri tartışılmış ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

34 Yusuf Alpaydın vd., *Çocukların Dinî Gelişiminde Ebeveynlerin Rolü: Beklentileri ve Zorlanma Alanları* (İstanbul: Yekder Yayınları, 2015), 20.

35 Berger - Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, 65-66.

36 Berger - Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, 100.

37 Güngör, "1.5 ve 2. Nesil Türk Gençlerinin Ailede Dini Sosyalleşmeleri", 36-71.

38 İlerisoy - Mehmedoğlu, *Din Psikolojisi ve Aile Çalışmaları*, 91.

- Aile, bireyin dinî inanç, değer ve uygulamaları öğrenmesine ve içselleştirmesine yardımcı olan birincil sosyalleşme aracıdır.

- Aile, bireyin dinî etkinliklere katılmasını sağlayan ve ona dinî bir kimlik kazandıran sosyal bir birimdir.

- Aile, bireyin dinî duygularını, sevgisini ve güvenliğini geliştiren bir sevgi kaynağıdır.

- Aile, bireyin dinî sorumluluklarını yerine getirmesinde ve toplumun dinî normlarına uyum sağlamasında rehberlik eden bir eğitim kurumudur.

Bu işlevler toplumun dinî yapısının korunmasına ve geliştirilmesine katkıda bulunur. Ailede dinî sosyalleşme süreci çocuklukta başlar ve hayat boyu devam eder. Bu süreçte aile büyükleri çocuklara örnek olur, onlara duaları öğretir, ibadete teşvik eder ve dinî değerleri onlara aktarır.

Sonuç olarak, ailenin sosyo-dinî işlevleri bireyin ve toplumun dinî hayatına önemli katkılar sağlamaktadır. Bu nedenle ailenin bu işlevleri korunmalı ve desteklenmelidir. Bu bağlamda aşağıdaki önerileri sunabiliriz:

- Aileler çocuklarına nitelikli ve sağlıklı bir din eğitimi vermeye önem vermelidir.

- Ailelerin çocuklarına din eğitimi vermeleri teşvik edilerek yetersiz kalınan durumlarda sahil dinî bilgi veren sosyal kurumlara yönelmeleri desteklenebilir.

- Aileler çocuklarıyla birlikte dinî pratiklere katılarak, onlara dinî rol model olabilir.

- Aileler çocuklarının dinî sorularına açık olarak, kendilerine doğru bilgi vermeye çalışabilir.

- Aileler, çocuklarına başka bireylerin dinî kimliklerine saygı duymanın önemini kavratacak ortamlar oluşturarak farklı görüşlere karşı hoşgörülü olmalarını sağlayabilir.

EK BEYAN / DECLARATION

Makalenin tüm süreçlerinde İLSAM'ın araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

In all processes of the article, İLSAM's research and publication ethics principles were followed.

There is no potential conflict of interest in this study.

The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

Alpaydın, Yusuf. vd., *Çocukların Dinî Gelişiminde Ebeveynlerin Rolü: Beklentileri ve Zorlanma Alanları*. İstanbul: Yekder Yayınları, 2015.

Arabacı, Fazlı. “Türkiye’de Dini Sosyalleşmenin Temel Etkenleri”. *Dini Araştırmalar* 6/16 (Mayıs-Ağustos 2003), 39-54.

Arı, Yılmaz. “The Role And Functions OfThe Family in the Religious Socialization Process”. *International Izmir Congress On Humanities and Social Sciences Proceedings Book*. Bzt Akademi Yayınevi, 2023. 268-286.

Arı, Yılmaz. “The Basic Functions of the Family as an Important Building Block of Society”. *10th International Congress on Humanities and Social Sciences in a Changing World Proceedings Book*. Bzt Akademi Yayınevi, 2023. 158-163.

Çakmak, Bahadır. *Yeni İletişim Ortamlarının Sosyalleşme Üzerindeki Etkileri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Bandura, Albert. *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs. N.J.: Prentice-Hall, 1977.

Berger, Peter L.- Luckmann, Thomas. *Gerçekliğin Sosyal İnşası*. çev. Vefa Saygın Öğütle. İstanbul: Paradigma, 2008.

Coşkun, Hasan. “Modernleşme Sürecinde Aile’de Kimlik”. *Kadın ve Aile Üzerine Araştırmalar; Dinî, Tarihî, Sosyolojik ve Psikolojik Analizler*. ed. Emine Öğük. 255-278. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2018.

Çebi, Murat S. “Yeniliklerin Yayılmasında Sosyal Taklidin ve Kanaat Önderlerinin İşlevsel Önemi: Gabriel Tarde’ın Sosyal Taklit Teorisi Açısından Bir İnceleme”. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* 34 (Bahar 2012), 1-34.

Çuhadar, Cengiz. “Aile ve Ahlak Eğitime Etkisi”. *Türkiye’de Aile Değerlerinin Bugünü ve Geleceği*. ed. Fatih Özkan. Ankara: Nobel Yayınları, 2022. 279-301.

Elkin, Frederick. *Çocuk ve Toplum, Çocuğun Toplumsallaşması*. çev. Nazife Güngör. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1995.

Eren, Selim. “İnanç ve Sosyo-Kültürel Çevre Etkileşim”. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (2007), 129-152.

Erol, Pelin Önder- Cansever, Belgin Arslan. “Çocuğun Dinsel Toplumsallaşma Sürecinin Aile Kurumu Bağlamında İncelenmesi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/42 (2016), 1133-1139.

Okumuş, Ejder. “Din ve Sosyalleşme”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9/11 (Fall 2014), 429-454.

Özbek, Abdullah. *Ailede Dinî Sorumluluk Eğitimi Aile ve Eğitim*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.

Özdemir, Ömer. “Ebeveynlere Göre Ailede Çocuğun Din Eğitimi”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2019), 313-344.

Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.

Güneş, Abdurrahman. “Sosyolojik Olarak Din ve Toplum İlişkileri”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24/1 (2016), 153-164.

Güngör, Özcan. “1.5 ve 2. Nesil Türk Gençlerinin Ailede Dini Sosyalleşmeleri: New Jersey, USA Örneği”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53 (2012), 36-71.

Kirman, Mehmet Ali. “Küresel Bir Olgu Olarak Din Değişirme ve Aile Kurumuna Etkisi”. *Dini Araştırmalar* 6/17 (Haziran 2003), 269-280.

Lewis, Ioan Myrddin. *Ecstatic Religion: An Anthropological Study of Spirit Possession and Shamanism*. Baltimore Md.: Penguin Books, 1971.

Merton, Robert King. *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press, 1948/1968.

Merton, Robert King. *On Social Structure and Science*. ed. Piotr Sztompka. Chicago: The University of Chicago Press, 1996.

Pehlivan, Hanife. “Anne Eğitim Programının Etkililiğinin Değerlendirilmesi”. *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi* 4/15 (Temmuz-Ağustos-Eylül 2008), 55-66.

Sherkat, Darren E. “Dini Sosyalleşme: Etki Kaynakları ve Araçların Etkileri”. çev. Özcan Güngör. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/3 (Winter 2013), 279-297.

Şavran, Temmuz Gönç. “İşlevselcilik-I: Talcott Parsons”. *Modern Sosyoloji Tarihi*. ed. Serap Suğur. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2019, 2-29.

Türkçapar, Hakan. “Ailenin Ruh Sağlığı, Disiplinlerarası Yaklaşımla Aile”. *Aile Kongresi Bildiriler El Kitabı*. 45-54. Ankara: Semih Ofset, 2020.

Hasgül, Görkem. (İstanbul Boğaziçi Enstitü) “Sosyal Sorumluluk Nedir?” Erişim 07 Nisan 2022. <https://istanbulbogazicienstitu.com/sosyal-sorumluluk-nedir>

İlerisoy, Melike- Mehmedoğlu, Ali Ulvi. “Din Psikolojisi ve Aile Çalışmaları”. *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 4 (2021), 69-99.

Yavuz, Kerim. *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987.

Yiğit, Yasin. *Maneviyat Eğitimi Manen Güçlenmenin Yollarını Aralayan Dinî, Manevi, Tasavvufi, Psikolojik ve Pedagojik Bir Değerlendirme*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2. Basım, 2022.

Yücedağ, İbrahim. “Türkiye’de Din Eğitimi ve Din Öğretimi”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17/2 (2013), 15-26.

Zuckerman, Phil. *Din Sosyolojisine Giriş*. çev. İhsan Çapçioğlu – Halil Aydınalp, Ankara: Birleşik Yayınevi, 2009.